

Філософські науки

УДК 304.44

П'янзін Сергій Дмитрович

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціальних і політичних наук
Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького*

Pianzin Serhii

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy, Social and Political Sciences
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy*

Василенко Марина Петрівна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології,
зарубіжної літератури та методики навчання
Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького*

Vasylenko Maryna

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Slavic Philology,
Foreign Literature and Teaching Methods
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkassy*

ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ: ВІД СЕМАНТИКИ ДО ЙОГО

ОСМИСЛЕННЯ

**THE CONCEPT OF CONFLICT: FROM SEMANTICS TO ITS
UNDERSTANDING**

Анотація. У статті досліджується філософський зміст категорії «взаємодія» та виявляються конфліктологічні особливості системи соціальних взаємодій. Застосовується феноменологічне розуміння

конфлікту і аналізуються семантичний та рефлексивний рівні конфлікту. Обґрунтовується, що ворожість як основа виокремлення конфліктних відносин має об'єктивний характер. Піддаються критичному осмисленню необхідні і достатні частини конфлікту та розкриваються його умови.

Ключові слова: взаємодія, конфлікт, семантика конфлікту, необхідні і достатні частини конфлікту.

Summary. *The article examines the philosophical content of the category «interaction» and reveals the conflictual features of the system of social interactions. A phenomenological understanding of the conflict is applied and the semantic and reflective levels of the conflict are analyzed. It is substantiated that hostility as a basis for distinguishing conflict relations has an objective nature. Necessary and sufficient parts of the conflict are subjected to critical analysis and its conditions are revealed.*

Key words: *interaction, conflict, semantics of conflict, necessary and sufficient parts of conflict.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Скільки-небудь ефективний вплив на конфлікт може бути вчинений за наявності досить глибокого розуміння істинних причин виникнення конфлікту. Проте, і в світі, і в нашій країні те чи інше тлумачення конфлікту скоріше не дає ті знання, які можна було б використовувати для пояснення соціальних конфліктів з урахуванням їх вітчизняної специфіки. Найбільші розробки подібних знань і технік з попередження й урегулювання конфлікту наявні переважно на рівні міжособистісних конфліктів завдяки психології конфлікту і теорії переговорів. Тому-то і є справедливою оцінка результатів розвитку конфліктології Л. О. Котловою про те, що «Аналіз спеціальної літератури, дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день існує декілька підходів до визначення поняття конфлікт» [1, с. 19]. А,

наприклад, М. В. Цюрупа обґрунтовано доводить, що «Конфлікт є центральною категорією (загальним поняттям) конфліктології. Існує декілька десятків визначення конфліктів, у тому числі і достатньо оригінальні» [2, с. 42] та зауважує, що «Крім ... розгорнутих, існує безліч лапідарних (вкрай скорочених) визначень: конфлікт – психічна напруженість у відносинах та антагоністична ворожість сторін (В. Оберт, К. Фінк); конфлікт – це досягнення своїх цілей за рахунок придушення цілей опонента (П. Коєн); конфлікт – це невідповідність цілей та інтересів особи інтересам суспільства (Д. Бернард) та інші» [2, с. 45].

Якщо конфліктологічна практика не дуже стурбована змістом поняття «конфлікт», то в наукових текстах, які претендують на теоретичну значимість, цьому змісту приділяється особлива увага. Майже кожний з них супроводжує думка про відсутність загальновизнаного визначення конфлікту, розуміння його сутності та необхідності охопити одним поняттям усі конфлікти [3, 4]. А на основі знайденого і загальновизнаного визначення розробити істинну типологію справжніх конфліктів. Однак поки що цього нема і тому багато авторів «перекладає на свою мову», коригує і уточнює попередні «визначення» інших авторів, лише збільшуючи інтерпретації прочитання цього поняття, але не досягаючи мети, тобто визначення конфлікту.

Мета статті – дослідити зміст поняття конфлікту таким чином, щоби вийти на рівень його осмислення і дефініції.

Виклад основного матеріалу. Усі люди через різного роду соціальні взаємодії часто-густо опиняються в стані конфлікту і начебто розуміють, що це таке – конфлікт. А відповідно з цього впливає, що конфліктологія є наукою про конфлікт. За простим зразком: онтологія – це наука про суще, отже й конфліктологія є наукою про конфлікт. До того ж, одразу видно, що конфлікт виникає в системі соціальних взаємодій різного роду суб'єктів.

Перманентно знаходячись всередині конфлікту і конфліктних ситуацій, будучи їхніми активними учасниками ми доволі просто можемо зрозуміти, чим є конфлікт. Разом з тим, спираючись на міркування Аврелія Августина і водночас переробляючи їх, ми повинні визнати, що «коли ми говоримо про конфлікт, ми розуміємо його ... але ж так само ми розуміємо, коли про нього говорить хтось інший. Отже, що ж таке конфлікт? Коли ніхто не питає мене про це, я знаю, але як тільки йдеться про пояснення, я вже не знаю. Однак я сміливо тверджу, що знаю ось що: якби ніщо не проминало, то не було б минулого конфлікту; якби ніщо не наставало, то не було б майбутнього конфлікту; й якби не було нічого, взагалі не було б часу теперішнього ... І сам конфлікт теперішній, якщо б він був завжди теперішнім і не пропадав у минулому, то не був би вже конфліктом, а був би чимось іншим ... Отже, ми маємо право сказати, що конфлікт існує хіба тільки тому, що він прямує в небуття» [5, с. 222].

Такий парадокс визначення конфлікту, який виникає через перебування в ньому. І водночас часовий параметр конфлікту вказує на можливість його передбачення й вирішення.

Перебуваючи в системі різноманітних відносин люди, втілюючи в життя власне бачення того, що є добро і прекрасне, постійно стикаються з іншими баченнями, цінностями, цілями, інтересами тощо. А якщо таке «інше» ще й зачіпляє нас, бере так би мовити за живе, то ми неминуче опиняємося в стані зіткнення свого та іншого. До того ж, наша душа виміряє напругу зіткнення, суперечності. І знову звернемось до Августина з невеликою переробкою його слів. «Чи ж це не сповідь моєї душі ... що я вимірюю конфлікт? Так ... я вимірюю і не знаю, що вимірюю! Я вимірюю рух тіла за допомогою часу ... А сам конфлікт чим мені вимірювати?» [5, с. 231]. З цього положення випливає, що конфлікт вимірює душа. Вона вимірює його емоційно, чуттєво. Вона забарвлює конфлікт гнівом, злістю, роздратуванням, страхом і т. д. В цілому зафарбовує негативними

переживаннями. Проте вона не дає поняття конфлікту. Цим займається розум. Більше того, чи є таке зіткнення рідного та чужого конфліктом? Знову ж таки тут наявна необхідність виходу за межі конфлікту заради його дефініції. Причому дефініції найбільш загальної, а значить і найбільш абстрактної.

Розглянемо конфлікт феноменологічно, тобто як наша свідомість спрямовується до смислу, джерело якого знаходиться поза суб'єктом. Причому до того смислу, який існує в єдності об'єктивних і суб'єктивних рис явища. Почнемо з семантичного рівня, а потім перейдемо на рівень рефлексивний, як це робив сучасний французький філософ П. Рікьор [6].

Геракліт свого часу стверджував, що «Слід знати, що боротьба всезагальна ... що все народжується через розбрат і за необхідністю» [цит. за: 7, с. 18]. Тут перше, що кидається в око – слова «боротьба» і «розбрат». До боротьби ми зазвичай відносимо ще й такі синоніми: протиборство, змагання. А до розбрату – міжусобиця, битва, війна.

Коли ми говоримо про протиборство, тоді маємо на увазі щонайменше дві сторони та два суб'єкти боріння. Більш цікавий нюанс – внутрішнє протиборство особистості. Суб'єкт один, сторін все одно щонайменше дві. Наприклад, абітурієнт обирає всередині себе між двома майбутніми професіями. Змагання передбачає і суперництво. Як правило, в зазначених випадках має місце протиборство сторін.

Тут же поряд існує конкуренція. Так, конкурентні сторони (суб'єкти) інколи схиляються до антизаконних дій, але їм більше важливий власний успіх, придушення супротивника для них не є самоціллю. Це, звичайно, не виключає виникнення ворожнечі і в ході т. зв. «мирних» дій. Тоді конкуренти можуть перейти до прямого тиску один на одного, навіть до знищення різними способами. Або фізична ліквідація конкурента, або нищення його бізнесу.

Отже, конкуренція та змагання не ідентичні. Причому, конкуренція скоріше може перерости у ворожнечу, або, як ми первинно уявляємо, у конфлікт. До того ж, змагання і конкуренція мають різну причину виникнення, або мотивацію та різні етичні наслідки. Порівняйте: дитячі пустощі, дитячу гру, спортивні ігри з духом підтримки всередині однієї команди і взаємоповаги й дотримання спортивної етики між командами. Тут метою є отримати перемогу, мати славу тощо. Змагатися і мати щось. Проте і бути культурною, вихованою і т. д. людиною водночас. А з другого боку – конкуренція спирається на бажання мати якомога більше речей, грошей, влади і т. п. Теж мати щось, але наявний економічний і політичний підтекст переводить таке «мати» в іншу площину соціальних взаємодій. Тут основою дії є принципи «нічого особистого, лише бізнес», «у боротьбі всі засоби добрі» та «політика – брудна справа».

Ми чітко виокремлюємо тут зв'язок між словами «конфлікт» і «ворожість» та можемо розрізнити ступені ворожості, хоча і не чітко проводити між ними кордони. Як от між словами: неприязнь, антипатія, неприхильність, недоброзичливість, недружелюбність, нелюбов, з одного боку, та чвари, зневага, презирство, образи, насилля, бійка, побої, військові дії, з другого боку.

Коли говоримо про розбрат, а значить і міжусобицю, битву, війну, то маємо на увазі якийсь більш високий ступінь ворожнечі, чим у попередніх випадках. Тут уже прямо виступають на перший план агресія, насилля, битва, побої, захоплення або знищення чужих ресурсів, військові дії. Причому щодо війни слід розрізнити «правильну війну» і «погану війну» (іноколи вживають словосполучення «брудна війна»). В обох випадках наявне протиборство, щонайменше два суб'єкта, економічно-політичний підтекст – щось з цього мати. Однак у другому випадку основою є оборона та екзистенційна мета, мета бути. Для початку просто бути, залишатися в житті.

Таким чином, при протиборстві суб'єктів за ступенем ворожнечі ми явно виокремлюємо особливий тип міжлюдських взаємин всередині соціальних відносин. Цей особливий тип міжлюдських взаємин за ступенем ворожнечі і назвемо конфліктом.

Конфлікт завжди виникає там, де є суперечність. Навіть удавана суперечність. Проте він не дорівнює суперечності. Конфлікт проявляється лише при граничному загостренні розбіжностей між учасниками взаємодії. Відповідно, не всі суперечності ведуть до особливого зіткнення соціальних істот. Наприклад, суперечність між чоловіком і жінкою. Ця суперечність була завжди, але лише в певній соціальній ситуації вона набувала конфліктної форми. Отже, суперечність необхідна частина конфлікту. Проте недостатня частина.

Таким чином треба відшукати і другу частину конфлікту. Причому так само необхідну частину.

Якщо весь світ є системою речей і відносин між ними, то і світ людства як його частина також є системою речей і відносин між ними. От тільки в соціальному світі люди виступають ще й в якості суб'єктів дії. А завдяки принциповій суб'єктності людей в суспільстві за необхідністю існує аксіологічна сфера. Через це всі речі і відносини набувають певних смислів за ознакою значимості, важливості. Більше того, і сам світ, і життя в ньому також набуває характерної смислової ваги і світоглядного значення, місця, розуміння і ставлення. Цінності й інтереси на фундаменті матеріальних потреб є основою нашої життєдіяльності. А наша життєдіяльність, у свою чергу, має динамічний характер.

Безумовно що, світ підкоряється дії закону діалектики єдності і боротьби протилежностей. Проте світ людей крім протилежностей має ще одну особливість. Людина перебуваючи в системі «речі – відносини – люди» постійно знаходиться в процесі вибору. Причому світоглядного вибору. Отже, людина – це завжди вибір [8; 9].

Отже, другою і необхідною частиною конфлікту є людина, що обирає.

До боротьби численних протилежностей людина додає ще й свій вибір, надаючи цій боротьбі особливий статус і забарвлення, значення і емоційно-чуттєву вагомість, тлумачення і розуміння. Метафорично кажучи, якщо Геракліт порівнював єдність з гармонією лука і ліри («Єдине, розходячись [ворогуючи] з самим собою, сходиться [ладить], немов гармонія лука і ліри» [цит. за: 10, с. 111]), то конфлікт – це протилежність гармонії, доброзвучності, злагоди, згоди тощо. Він є натягом тятиви чи струн. Причому таким натягом, коли тятива чи струна йде на розрив. Геракліт також говорив що: «Вороже завжди в ладу ... Універсум поперемінно то єдиний і пов'язаний дружбою, то множинний і сам собі ворожий в силу якоїсь ненависті» [цит. за: 10, с. 112]. Ми ж скажемо, що конфлікт починається там, де є ворожнеча, а ненависть, антипатія, бійка чи війна – це і окремі нюанси, і окремі етапи наростання ворожнечі, або динаміки конфлікту.

Тепер ми вже можемо зробити перше робоче визначення поняття конфлікту, дати його найбільш абстрактну дефініцію.

Конфлікт – це особливий тип міжлюдських взаємин всередині соціальних відносин, який проявляється через загострення боротьби між індивідами і соціальними спільнотами. Боротьби за володіння чим-небудь або існування чого-небудь.

Наголосимо, що це боротьба за володіння чим-небудь або існування чого-небудь за мірою зростання ворожнечі, або ворогуючої напруги за семантичною шкалою: від байдужості через антипатію до активного неприйняття і застосування сили (фізичної, психічної, економічної, військової, інформаційної тощо).

Тут окремо необхідно наголосити на тому, що багатоманітні соціальні відмінності можуть співіснувати без боротьби, хоча при виборі

між ними можуть виникати колізії. А от протилежності співіснувати без боротьби не можуть. Взаємодія протилежностей називається суперечністю, яка в свою чергу призводить, у нашому конфліктологічному розгляді, до постійних змін не самого об'єкта (як в онтології), а до змін в системі «володіння – існування», яка виникає навколо цього об'єкта та між суб'єктами соціальної взаємодії. До того ж, завдяки суперечності конфлікт має розвиток, він починається, проходить свої етапи і закінчується. Іншими словами, суперечність знімається, а конфлікт вирішується. Одночасно з цим суперечність є лише необхідною, але недостатньою умовою конфлікту. Суперечності перетворюються в конфлікт виключно тоді, коли починають взаємодіяти суб'єкти. Причому взаємодіяти з метою досягнення матеріальних, соціальних, політичних, духовних переваг, задоволення потреб і інтересів, реалізації власних цінностей, оцінок тощо при одночасній нейтралізації або усуненні дійсного чи уявного суперника. Отже, взаємодія суб'єктів є вже другою і достатньою умовою конфлікту.

Висновки. Таким чином, конфлікт – це прояв об'єктивно-суб'єктивних суперечностей, що виражається в протиборстві сторін соціальних суб'єктів. Відповідно, поняття конфлікту не може бути поширеним на всю множину явищ, в яких присутня боротьба, а тим більше боротьба з неживими предметами, наприклад, боротьба з вітром, холодом, дощем, оскільки в конфлікті сторони представлені виключно людьми, групами людей і державами. Навіть можна говорити про те, що це особливий прояв суперечності. І ця особливість полягає не у простому відштовхуванні суб'єктів (сторін), а в їхньому ворожому відштовхуванні, відході, розриві тощо. Саме тому всім конфліктам неминуче властивою є така напруга ворожості, яка примушує людей так чи інакше діяти. Причому або атакувати, або захищатися, або пристосовуватись до нових реалій, змінювати поведінку. І разом з тим, конфлікт володіє певними

функціями, тривалістю і ступенем загострення не просто суперечності, але ворогуючої суперечності.

Література

1. Котлова Л. О. Психологія конфлікту : курс лекцій. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 112 с.
2. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів. К. : Кондор, 2004. 172 с.
3. Петрінко В. С. Конфліктологія : курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці. Ужгород : УжНУ «Говерла», 2020. 360 с.
4. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів. К. : ЦУЛ, 2021. 168 с.
5. Святий Августин. Сповідь. К. : Основи, 1999. 319 с.
6. Рікер П. Про інтерпретацію. *Після філософії: кінець чи трансформація?* / упоряд. К. Байнес. К. : Четверта хвиля, 2000. С. 312–333.
7. Тихолаз А. Геракліт Темний з Ефеса: філософ та його вчення. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 1996. Т. 1. Серія: Філософія та релігієзнавство. С. 5–23.
8. Коваль М. Вибір як філософська проблема. *Молодий вчений*. 2019. № 9 (73). С. 269–271. doi : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-58>
9. Крамар Т. Свобода як контамінація вибору та необхідності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Серія: Філософія. 2009. № 39. С. 116–120.
10. Іонійська натурфілософія / Укладачі : М. Марчук, С. Мудра, Т. Радзіняк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 255 с.